

preveo u status objekta i, najzad, u status ambijenta, vanirajući pri tome u svakoj od ovih kategorija niz različiti tipova objekata i ambijenata; nadalje, istu osnovnu ideju primenio je i u mediju fotografije i u mediju knjige umetnika. Poslednji Merzovi zahvati sadrže uključivanje motiva serije Fibonaccij u arhitektonski prostor (kao što to pokazuje rad »Stolovi za 34 osobe«, 1974—75, realizovan u napuštenoj fabrici u okolini Stuttgarta), a uz to on predviđa i mogućnost konstrukcije jedne zgrade u kojoj bi raspored unutrašnjih prostorija bio formiran na principu progresije serije Fibonaccij.

Celant je ukazao na jednu karakterističnu osobinu Merzovog rada: na osobinu da se apstraktna suština serije Fibonaccij, prvobitno registrovana u grafičkim znakovima brojnog niza, lako adaptira i prenosi u konkretnu materijalnost predmeta i prostora. Iako je, dakle, krenuo od apstraktnog i simboličkog načela, Merz je od samog početka primene ovog načela išao za tim da svome delu pridaje realnu topološku i antropološku dimenziju: to nastojanje uputilo ga je najpre ka izboru siromašnih i prirodnih materijala, korišćenih u konstrukciji objekata, zatim ka prenosu tih materijala i objekata u raspone arhitektonskih prostora (od građenja arhetipskog oblika eskimske nastambe — igloa, pa do uključivanja u već kodificirani kulturni ambijent Guggenheimovog muzeja F.L. Wrighta), te najzad do uvođenja samih ljudi u sastav akcija, kao što to pokazuje rad u kojem je progresija brojnog niza serije Fibonaccij ilustrovana prisustvom osoba koje sede za stolovima u restoranu. Tim povodom Merz je zapisao: »Jedini stvarni zbir jeste zbir živih ljudi«, naglašavajući još jednom da ga u čitavom ovom poduhvatu adaptacije načela serije Fibonaccij ne zanima sama mentalna podloga odabranog načela, već da ga, pre svega, privlači mogućnost izazivanja konkretnih fizičkih i životnih situacija koje mogu nastati na temelju faktičkih modifikacija apstraktnosti biti tog istog načela. Kada se uoči ova osnovna karakteristika Merzovog rada, postaje jasnija sugestija Bonita Olive koji u njemu vidi »polje intervencije lica jednom ideološkom cilju«. Samo opredeljenje za iregularnu logiku serije Fibonaccij, koja u sebi sadrži ideju organskog i biološkog rasta suprotnog anorganskoj i mehaničkoj progresiji linearnog niza, predstavlja, u stvari, stav odbacivanja sciencističkog racionaliteta na kojem se temelji operativni funkcionalizam. Sličnu misao o karakteru značenja Merzovog dela iznosi i Grégoire Müller: »Merzovo otkriće Fibonaccijevih brojeva, jednog medijevalnog i pre-kartezijanskog pravila koje se nalazi u prirodi, primer je njegove preokupacije shvatanjem realnosti s onu stranu pozitivističkih objašnjenja«. Jasno je da ovakvim izborom Merz zasniva jednu kritičku interpretaciju dominantne fizionomije savremene kulture, što je, uostalom, stav svojstven svim pripadnicima »siromašne umetnosti«. Taj je stav sadržan u strategiji svesnog otklona od limitiranja umetničkog delovanja u praksi produkcije fiksnih estetskih objekata, čemu oni suprotstavljaju stalnu izmenu izražajnih postupaka, medija, oblika i prostora rada utemeljenog, međutim, na jednoj čvrsto određenoj problemskoj i ideološkoj orijentaciji.

*
* *

U poglavlju »Model naučnih jezika«, svojoj studiji o konceptualnoj umetnosti, Filiberto Menna navodi primere Hanne Darboven, Mel Bochnera i Bernara Veneta kao umetnike koji u svome radu koriste postavke numeričkih sekvenci. Korišćenje brojnog niza u Opalki i Merza drugačije je prirode: ono se ne podvrgava tom strogo naučnom modelu, mada podrazumeva naglašenu meru objektivnosti metoda koji, u stvari, vodi ka zasnivanju čvrste i konstantne problemske dimenzije dela. I u Opalki i Merza umetnost je autonomna duhovna suština odvojena od njihove neposredne egzistencije, pa je stoga sama struktura rada oslobođena svih ekspresivnih i sentimentalnih iskaža. No, delo ovih autora nije ipak vođeno putem procedura analitičkog istraživanja: ono, naprotiv, kroz objektivni i unapred zadati koncept brojnog niza ostvaruje mogućnost projekcije specifičnih modusa »individualnih mitologija«. Opalka i Merz organski se uključuju u istorijsku i problemsku situaciju post-formalne i post-estetske umetnosti, na koju se više ne mogu primeniti kvalifikativni striktnih stilova i jezika: njihov rad primer je onog autorskog ponašanja u kojem umetnik svoje delovanje shvaća i zasniva kao vid potencirane personalizacije, uz pomoć koje se izdvaja van zahteva za monolitnom fizionomijom prisustva u realnosti. Umetnost se danas ne podvrgava nikakvoj apriornoj slici o svojoj vlastitoj prirodi, no, uprkos tome, većina autora ne pokazuje dovoljno nastojanja da prostore ove problemske otvorenosti ispuni predlozima svojstvenim zahtevima te otvorenosti. Sama iskustva umetničke produkcije počinju se javljati kao nova ograničenja, koja vremenom poprimaju karakter postojećih formalnih standarda. Istovremeno bliski po nekim osnovnim momentima svojih opredeljenja i ujedno vrlo različiti po konkretnim načinima ekspliciranja tih opredeljenja, Opalka i Merz ukazuju na primere prevazilaženja svakog formalnog standarda u ime onog shvatanja umetnosti koja svoje postojanje postiže negacijom same mogućnosti dolaska do tačne tačke finalnih rezultata.

poulantzasaova teorija o transformaciji kapitalističke države

muslija muhović

Dvadeseti kongres Komunističke partije Sovjetskog Saveza, odnosno njegova inauguracija procesa destalinizacije, i to kako u prvoj zemlji proleterske revolucije, tako i u onim zemljama čije su komunističke partije slijepo izvršavale zadatke politike i teorije »velikog« Staljinca, omogućio je teoretičarima marksističke orijentacije zapadnoevropskog podneblja samostalne i slobodno istraživanje svekolike stvarnosti, kao i razradu nove strategije, odnosno, otvorio je tim teorijskim istraživačima vrata za redefiniiranje puteva i sredstava za uspostavljanje novog, lepšeg života kao negacije emancipiranog ropstva.

U sutonu opulentne, raskošne i represivne civilizacije, dakle u stvarnosti, gdje je čovjek bačen u hipohondriju i kao takav frustriran od zadovoljavanja istinskih ljudskih potreba, čije pretpostavke stalno, ali uvijek na nov način, vrebaju čovjeka na smrt, djeluje knitički progresivni duh koji poziva radničku klasu i sve druge progresivne snage na transformaciju svega opstojecjeg, dakle, djeluju oni teoretičari koji svojim teorijskim i praktičko-političkim refleksijama otvaraju mogućnost, a danas pretovrenu u realnost, u zahtjev ponovnog preispitivanja aktualiteta Marxove misli. Naime, mnogi pisci sociološke, filozofske i politološke literature, u svojim refleksivnim demonstracijama, često se pozivaju na Marxa, kako onog »mladog« tako i »zrelog«, odnosno na Njemačku ideologiju kojom je, navodno, izvršen »epistemološki rez«. No, taj poziv, po našem sudu, ispunjen je njihovom nesposobnošću da uvide kako snaga i aktuelnost njegove misli nisu vidljive strogom podjelom na »mladi« i »zreli« period intelektualnog i praktičko-političkog djelovanja.

Sigurno je tačno da je takav pristup Marxovom promišljanju svekolike stvarnosti omogućavao da se sudbina njegove misli ponašala kao papirić bačen na talase uzburkanog mora. I zato mnogobrojne njene interpretacije nisu mogle, ili nisu htjele, shvatiti da je Marx, kako to pravilno zamjećuje Vanja Sutlić, sav u transu, onom »preko« koje ne znači ništa nego revolucionarno ulazanje u omogućavajuće podrijetlo svijeta samog i iznošenje novog bar kao zadatka-obratnom u smjenu povijesti, u djelu na vidjelo.

Svim tim interpretacijama zajedničko je to što uviđaju da opstojeci kapitalistički način proizvodnje na terenu zapadnoevropskog visokorazvijenog industrijskog svijeta, više nego ikada, ispunjava se novim, savršenijim oblicima otuđenja čovjekove ličnosti. Sve te interpretacije, u koje treba smijestiti i Pulancasovu (Poulantzasaovu), koje se javljaju na tlu ZAPADNE EVROPE, polaze od zajedničke teze o nužnom transformiranju kapitalističke države, uz očuvanje svih onih progresivno-demokratskih tekovina koje su stečene velikim buržoaskim revolucijama.

Autorka o kojem raspravljamo predstavio se našoj stručnoj i široj javnosti svojim pogovorom za Althusserovu studiju *Za Marksa*, insistirajući da se pomenuta studija shvati kao djelo od »kapitalnog značaja«, zatim knjigama *Klase u savremenom kapitalizmu* i *Politička vlast i društvene klase*, zatim svojim prilogom *Savremene transformacije države, politička kriza i kriza države*.

Svakako, prilikom rasuđivanja o Pulancasovim teorijskim refleksijama, o esencijalnim svojstvima kapitalističke države, zatim načinima i sredstvima njenog transformiranja, svojstvima društvenih klasa u suvremenom kapitalizmu i, napokon, o supstancijalnom principu kapitalističkog bitka, moraju se uvažiti oni sudovi prisutni kod zapadnoevropskih marksista, marksologa, koji se uglavnom kreću od onih koji ga totalno odbacuju do onih koji ga pompezno veličaju. Iz naše ekspozicije o Pulancasovim referiranjima može se zamjetiti da je neadekvatno tumačiti Marxovu misao iz ugla strukturalističke analize, niti je moguće biti na nivou Marxovog, autentičnog marksizma ukoliko se tumači kategorijalni aparat, odnosno pojedine kategorije Marxova naukovanja, a da im se često ne poznaje ni fundamentalno podrijetlo. S druge strane, ne možemo prihvatiti ni ona stajališta koja zagovaraju tezu da Pulancas svojim djelima nije ništa doprinio suvremenoj marksističkoj i uopće društvenoj misli.

Imajući na umu ove već iskazane ocjene zapadnoevropskih sociologa i filozofa, nužno nam se nameće pitanje koje treba da bude istožer naše rasprave. Ono se otprilike ovako može formulirati: otkuda tako veliko teorijsko i političko interesiranje za strukturalistički pristup Marxovom naučavanju, odnosno pristup raznim stavovima kapitalističkog realiteta, zatim, zašto njegova stajališta koja bi trebala biti područje političke sociologije izazivaju mnoge rasprave, pohvale i kritike?

Naime, Pulancaseva ispitivanja države i svih njenih institucija u takozvanom organiziranom kapitalizmu, koji raznim sredstvima pokušava prikriti i mistificirati protivrjeđa kapita-

lističkog načina proizvodnje i stvoriti iluziju »slobodnog« društva, a zapravo se radi o zbiljski neslobodnom, hipokritskoslobodnom društvu — bazirana na strukturalističkom pristupu onog francuskog filozofa marksiste koji će svoj stav, iskazan u djelima ZA MARKSA i kolektivnom radu KAKO CITATI KAPITAL, gdje je razvio »rigidni teorizam«, kasnije u »samokritici« označiti »spekulativnim racionalizmom«, naime, u pomenutim djelima Louis Althusser (Luj Altise) ističe da je kod Marksa izvršen »epistemološki rez« pojavom Njemačke ideologije, u kojem će, navodno, Marx napustiti ideologiju i postati »pravi« znanstvenik-osvjetljavajući mnoge probleme, centralne teme (istina specifično interpretirane i viđene, specifično utoliko što se napuštaju pojedine kategorije Marxove teorije, npr. »klase po sebi« i »klase za sebe«), kojima se posvjećuje relativno dovoljno pažnje tek posljednjih dvadesetak godina ovoga stoljeća.

Bilo bi zanimljivo prikazati u cjelosti sve primjedbe koje upućujemo Althusseru, ali ovdje je dovoljno da ukazemo kako su u tim zamjerkama došle do izražaja sve slabosti njegove interpretacije marksizma, u kojoj je čovjekova sudbina ista kao i u strukturalizmu kao »modi« suvremene građanske filosofije.

No, naša namjera nije da otkrivamo u cjelosti pozitivne i negativne strane althusserovskog pokretanja važnih pitanja marksizma, niti da u cjelosti ekspliciramo suštinski smisao njegove teorijske »žetke«. Ali, opetabilno je istaći da raspravljanje o njemu kao o filozofu i interpretatoru Marxovih tekstova i tumačenju stajališta o marksizmu kao »apsolutnom« historizmu i humanizmu ne može ni na koji način zaobići (naročito na francuskoj intelektualnoj pozornici) njegovu tezu o marksizmu kao teorijskom antihumanizmu i antihistorizmu.

Imajući u vidu osnovnu pozadinu knjige *Politička vlast i društvene klase*, opravdano je konstatirati da je Althusser, umjesto da potraži »sjeme« u Marxovoj teoriji za eksplikaciju suvremene stvarnosti, pošao drugim putem, u čemu ga slijedi naš autor. Taj slijed posebno je izražen onog trenutka kada autor *Političke vlasti i društvenih klasa* anticipira Althussera definirajući marksizam, koji se sastoji iz dvije posve različite i jedinstvene discipline — dijalektičkog materijalizma i historijskog materijalizma — odnosno, govoreći riječima Altiseovim, »Prve nauke o historiji i Prve i jedine naučne filosofije«. Međutim, osnovna slabost ovakvih stajališta leži u tome što nisu uspjeli vidjeti da Marxov historijski materijalizam ne predstavlja nikakvu posebnu naučnu disciplinu pored njegove filosofije, već je, naprotiv, Marxov historijski materijalizam integralni dio njegove čitave teorije čovjeka-prakse-svijeta, odnosno njegove filosofije.

Veliki dio svoje studije *Politička vlast i društvene klase* Nikos Pulancas posvećuje kritičkoj analizi onih shvaćanja koja su pokušavala u marksizam unijeti antropološku dimenziju, kao što je učinio Herbert Marcuse i drugi poznati teoretičari. Suvršeno je raspravljati o strukturalističkoj interpretaciji Marxova marksizma, u kojoj nema čovjeka, u kojoj je čovjek razoren, zadesila ga je smrt. I onda kada se Pulantzas, opterećen strukturalističkim apstrakcionizmom, poziva na *Predgovor Priloga kritici političke ekonomije*, on Marxovu kritiku političke ekonomije reducira na »regionalnu teoriju«. No, on je slijep da to spozna, ili neće, što je, po našem mišljenju, svedeno. U tom kontekstu Pulancas definira historijski materijalizam, podvlačeći da je predmet historijskog materijalizma samo proučavanje »strukture i praksi, povezanih i različitih«. Sve strukture koje se veoma opširno ekspliciraju u *Političkoj vlasti i društvenim klasama* promatraju se odvojeno od postojećih socijalno-klasnih odnosa, što je inkompatibilno s Marxovom mišlju.

Sva temeljna pitanja autentičnog marksizma se kod althusserovaca samo gnešologiziraju. A kao neposredna konzenkvenција toga jest uspostavljanje jaza između teorije i prakse, ideje i zbilje. Na takvu tendenciju, koja je bila jako izražena kod teorijskih i političkih prvaka Druge internacionale, reagirao je i Karl Korsch, koji u predgovoru drugom izdanju svoga djela *Marksizam i filosofija* konstatira da je preko njegovih i Lukacevih spisa »lenjinističko-marksistička« filosofija prodirala na Zapad, dakle onaj marksista koji je međunarodnom revolucionarnom radničkom pokretu pokazao izostajanje daljih revolucionarnih promjena u zemlji prve proleterske revolucije.

Čitava knjiga *Politička vlast i društvene klase* popraćena je Pulancasovim kritičkim stavom spram Gramscija, Lukacsa, Marcusea, Cerronija i drugih marksista. Na čemu strukturalisti marksisti zasnivaju svoju odbojnost prema, na primjer, Gramscijevoj interpretaciji Marksovog svjetonazorstva? Odgovori na ovo pitanje, po našem mišljenju, nalazi se u Gramscijevoj stajalištu razvijenom u njegovom, inače poznatom, spisu *Historijski materijalizam i filosofija Beneditta Crocea* (Benedita Kroceta), u kojem stoji da filosofiju prakse treba pojmiti kao apsolutni historizam, kao apsolutno posvjetovljenje, kao apsolutni humanizam povijesti. Da bi opravdao svoju kritiku historističkog i humanističkog oblika antropologizma, on poduzima razlikovanje struktura i društvenih odnosa. Polazeći od te razlike, ovaj strukturalista marksista postavlja tezu da je u Lukacevoj interpretaciji Marxova stajališta prisutan jak utjecaj historizma, Maxa Webera.

Osnovni motto koji pokreće Pulancasove kritičke refleksije spram pomenutih teoretičara jesu njihova aberiranja, koja se manifestiraju u tome što slijede hegelovsko-marksovski tezu o razdvojenosti kapitalizma na građansko društvo (kao svijet privat-

nih interesa) i političku državu (kao imaginarnu zajednicu). Suprotno ovakvom rezoniranju, Pulancas ovu »hegelovsko-marksovsku« tezu proglašava nenaučnom.

Teoretičar o kojem je ovdje riječ samo će donekle modificirati svoju ortodoksnu strukturalističku orijentaciju u potpunom djelu *KLASE U SAVREMENOM KAPITALIZMU*. Ali i tamo posve mehanički interpretira osnovna stajališta osnivača znanstvenog socijalizma. I onda kada navodno čini veliki skok, kako on to često kaže, po našem mišljenju, on se drži strukturalističkog pristupa kao svete ikone.

Ako bismo se upitali kako Pulancas tematizira, inače veoma aktualno, pitanje transformacije kapitalističke države u uslovima suvremene faze monopolističkog kapitalizma, onda odgovor moramo potražiti u kontekstu njegova razmišljanja o krizi (i mogućnostima transformacije) kapitalističke države, i o krizi koncepta o toj krizi. U svojim razmišljanjima o krizi kapitalističkog načina proizvodnje, Pulancas ističe da buržoaska sociološka i ekonomska znanost krizu kapitalizma objašnjavaju kao trenutak disfunkcionalnosti. Otkrivajući stvarnu suštinu krize kapitalističke države i cjelokupnog kapitalističkog sistema, Pulancas podvrgava oštroj kritici razna evolucionistička, ekonomistička i mehanicistička koncipiranja o ovim i drugim pitanjima.

Pulancas, kao relativno afirmisani teoretičar države i »društvenih klasa«, s izrazitošću odlučnošću, koja je utoliko veća što je osjeća nužnom, pa čak i »hitnom«, kritički analizira čitavu buržoasku stvarnost i ideologiju koja prikriva klasnu dominanciju, odnosno uspostavlja jedinstvo na imaginarnom planu. No, autor *Političke vlasti i društvenih klasa* i *Klasa u savremenom kapitalizmu*, u svojoj teorijskoj djelatnosti, odnosno svojom strukturalističko-epistemološkom interpretacijom osnovnih kategorija Marksova marksizma, u ime »čežnje« za spoznajom strukture kapitalističke države i svih drugih institucija koje podržavaju kapitalistički bitak, zagovarao je tezu da se Marxov marksizam može eksplicirati samo detaljnom strukturalističkom analizom. Poput Althussera, naš teoretičar države i društvenih klasa razvija takozvanu antihistoricističku koncepciju, kako on to kaže, originalne problematike marksizma koja se mora situirati u strukturu društvene formacije, odnosno gdje se političko ima razmatrati s jedne strane kao njen specifični nivo, i s druge strane kao krucijalni nivo u kome se ogledaju i kondenzuju protivrječnosti jedne formacije. Tako se, po njemu, može shvatiti antihistoricistički karakter teze da politička klasna borba sačinjava motor povijesti.

U svojim referiranjima o odnosu država i odnosu proizvodnje, Pulancas, po našem mišljenju, odbacuje kao nenaučna ona shvaćanja marksističkih teoretičara o državi u kapitalizmu. Tako npr. u nenaučna shvaćanja ubraja stanovišta Henrija Lefevra, Umberta Cerronia i drugih.

Ako bi se postavilo pitanje šta čini centar Pulancasove knjige *Politička vlast i društvene klase*, onda će odgovor svakako slijediti da taj stožer čini njegovo razmatranje odnosa ideologije i nauke, odnosno odnosa ideologije i države. Inače, ostajući vjerna Althusserovoj strogoj podjeli nauke i ideologije, Pulancas svaku ideologiju definira kao lažnu, neistinitu svijest. Naime, u Althusserovim razmatranjima nauke i ideologije leži idealno konstruisana nauka kao teorijsko rigorozna, sistematska, visoko formalna po predmetu i strogo konceptualna po metodi. U tome se i nalazi, kako je već najavljeno u Althusserovim prvotnim razmišljanjima, fundamentalna razlika između takozvanog teorijskog marksizma kao naučnog saznanja i svih ideologija. To suštinsko određenje, ta »filosofijska novost« marksizma, po ovom strukturalisti marksisti, a u čemu ga slijedi i Nikos Pulancas, nalazi se i proizilazi iz toga što marksizma uključuje praktički smisao svoje historije.

Svakako je Pulancasova zasluga u tome što je specifičnim osvetljavanjem današnjice zadužio svaku progresivnu misao, što kao teoretičar države, uprkos jakoj kapitalističkoj propagandi o marksističkoj teoriji i socijalističkoj praksi kao tobožnjem otpadništvu moderne civilizacije, uspješno raskrinkava sve one pokušaje koji tendiraju tome da radničku klasu uklope u beskrajanom kotlu neokapitalističke stvarnosti. Ali još je važnije to što Pulancas nije danas usamljeni intelektualac zapadnoevropskog tla koji ističe historijsku neophodnost transformacije kapitalističke države tobožnjeg slobodnog društva. Sjetimo se Lelija Basa, koji neumorno poziva evropsku ljevicu da se trgne iz sna, da se oslobodi socijalreformističke i boljševičke strategije socijalizma. Naime, Lelio Basso i drugi progresivni teoretičari pomenutog podneblja pozivaju sve revolucionarne snage da novonastaloj situaciji primjere i novu strategiju socijalizma.

Ukoliko se želimo osvrnuti kritički na Pulancasova referiranja o Marksosvom spoznavanju biti političkog, onda nema nikakve bojazni da ustvrdimo da naš autor, osvjetljavajući krucijalne probleme suvremenog kapitalizma i svih njegovih političkih institucija, osjetivši »žed« za supstancijalnim zahtjevom da ostane pri »ključu« Marxova naukovanja, ipak nije valjano obavio svoj zadatak iz prostog razloga što je osnovna teza autora *Političke vlasti i društvenih klasa*, odnosno *Klasa u savremenom kapitalizmu*, strukturalistička analiza Marksova marksizma, odnosno teza o transformaciji (ne razaranju) kapitalističke države.

Pulancaseva odiseja, zasnovana na hipotetičnosti da se nauka mora stalno oslobađati od ideologije koja je progoni i mami na smrt, nije urodila plodom (ali često puta nije jasno da li je taj plod s voćke ili kalema), i to zato što je, poput Althussera, predstavio povijest kao strukturalistički proces u kojem nema čovjeka, jer je razoren, zadesila ga je smrt.